

Aleksander Oleszko

Podstawy dokonania czynności notarialnych poza lokalem kancelarii notarialnej

1. Siedziba a adres kancelarii notarialnej

Wyznaczenie siedziby kancelarii notarialnej następuje na podstawie decyzji administracyjnej Ministra Sprawiedliwości po zasięgnięciu opinii rady właściwej izby notarialnej (§ 1 art. 10 pr. o not.). Opinia wydawana jest w postaci uchwały rady izby notarialnej, która ma charakter postanowienia w rozumieniu kodeksu postępowania administracyjnego. Również zmiana siedziby następuje w tym samym trybie. Przedmiotowy zakres opinii odnosi się nie tylko do oceny miejscowości, w której ma powstać kancelaria, ale także do przydatności lokalu będącego siedzibą. Nadal aktualny jest pogląd, że opinia w przedmiocie wyznaczenia siedziby kancelarii notarialnej nie wiąże organu decyzyjnego, ale podstawą wydania decyzji jest obowiązek rozważenia argumentów zawartych w opinii, co nie przeszkadza wydaniu uznaniowej decyzji w przedmiocie określonym w art. 10 pr. o not.¹

Częstokroć w praktyce orzeczniczej odnośnie do wyznaczenia siedziby kancelarii notarialnej dochodzi do istotnych rozbieżności w przedmiocie oceny potrzeby funkcjonowania kancelarii notarialnej w danej miej-

¹ Wyrok NSA z dnia 13 października 1997 r., II SA 203/97 (ONSA 1998, nr 4, poz. 120; wyrok NSA z dnia 10 września 2001 r., II SA 1488/00 (Lex nr 53471).

scowości². Przede wszystkim ustawodawca nie przyznaje samorządowi notarialnemu żadnych uprawnień stanowiących w omawianym zakresie poza opiniowaniem wniosków oraz prowadzeniem wykazów notariuszy, asesorów i aplikantów notarialnych izby (pkt 6 art. 35 pr. o not.). Istotny w tej mierze dla praktyka jest pogląd Sądu Najwyższego, że uprawnienia uchwałodawcze samorządu notarialnego są poddawane kontroli organów państwowych. Odnośnie do wydanej opinii samorządu notarialnego orzecznictwo przyznało Ministrowi Sprawiedliwości uprawnienie do samodzielnej oceny całego materiału dowodowego zebranego w sprawie³.

Kierunek samodzielności oddziaływania samorządu w zakresie prawidłowego kształtowania rozmieszczania siedzib kancelarii notarialnych, przyznający samorządowi ustalanie planu siedzib kancelarii⁴, został jednoznacznie określony w stwierdzeniu, że „rada izby notarialnej nie jest uprawniona do uchwalania takich planów rozmieszczenia notariuszy, które by miały działać na zewnątrz, to znaczy mieć przymiot prawa obowiązującego choćby tylko kandydatów na notariuszy”⁵. Sąd Najwyższy uznał bowiem, że plan rozmieszczenia kancelarii notariuszy może mieć co najwyżej charakter kierunkowy i być adresowany do organów rady (np. do jej prezesa).

Orzecznictwo swoiście także rozumie „konieczność ciągłego zwiększania dostępności usług prawniczych” co do wyznaczania siedzib kancelarii notarialnych, przyznając przede wszystkim organowi decyzyjnemu (art. 10 1 pr. o not.) swobodne uznanie administracyjne przy jednoczesnym pomniejszaniu znaczenia opinii samorządu notarialnego. Wyrazem tego kierunku jest następujące stwierdzenie: „Prawo o notariacie nie przewiduje, aby warunkiem utworzenia kolejnej kancelarii notarialnej było

² A. Oleszko, *Kryteria „zasady zawodowości” w postępowaniu o powołanie na stanowisko notariusza w świetle nowelizacji Prawa o notariacie z dnia 30 czerwca 2005 r.*, Rejent 2006, nr 5, s. 27 i nast.

³ Tak zwłaszcza postanowienie SN z dnia 13 maja 1999 r., III SZ 1/99 (OSNP 2000, nr 22, poz. 840).

⁴ Zob. 11 pkt 4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 kwietnia 1991 r. w sprawie trybu wykonywania nadzoru nad działalnością notariuszy i organów samorządu notarialnego (Dz.U. Nr 42, poz. 188).

⁵ Wyrok NSA z dnia 13 października 1997 r. II SA 203/97 (ONSA 1998, nr 4, poz. 120).

zapewnienie rentowności tego rodzaju instytucji”⁶. Realizacja interesu publicznego przez samorząd notarialny jako osobę prawa publicznego wymaga ochrony tego właśnie interesu w granicach obowiązującego prawa. Oznacza to, że ocena ustanowienia w danej miejscowości kolejnej siedziby kancelarii uzasadniona jest zaspokojeniem potrzeb obywateli na usługi notarialne bez względu na interes korporacyjny czy zaspokojenie rentowności dotychczasowych notariuszy. Według Naczelnego Sądu Administracyjnego wspomniane kryteria celowości wyznaczenia siedziby kancelarii nie zostały przewidziane w ustawie – Prawo o notariacie⁷.

Warto odnieść się również do poglądu przyjmującego, że „przepisy Prawa o notariacie nie uzależniają utworzenia kancelarii notarialnej od nieprzekroczenia liczby kancelarii w danej miejscowości. Liczba notariuszy i sporządzonych przez nich aktów notarialnych są jedynie wskazówką określającą lokalne potrzeby w zakresie tworzenia kolejnych kancelarii notarialnych, nie mogą jednak stanowić podstawy do odmowy wyznaczenia siedziby zgodnie z wnioskiem kandydata. Odmienne stanowisko upoważniałoby do stwierdzenia w postępowaniu administracyjnym, iż naruszona została zasada ochrony słusznego interesu strony”⁸. Na tle tego stwierdzenia powstaje pytanie, jakie zatem obiektywne kryteria powinny wyznaczać ilość funkcjonowania kancelarii w danej miejscowości, jeżeli w powyższej sprawie, wbrew opinii samorządu notarialnego, Sąd uznał, że „przypadające na jedną kancelarię ponad 83 akty notarialne miesięcznie” stanowią argument za wyznaczeniem kolejnej kancelarii. Niepokojący jest zwłaszcza ten kierunek orzecznictwa administracyjnego, który przypisuje niejako Ministrowi Sprawiedliwości wyłączną kompetencję co do oceny potrzeb wyznaczenia siedzib kancelarii, a w konsekwencji „co do obowiązku prawidłowego rozmieszczania tych kancelarii”⁹. Wbrew twierdzeniom Sądu przytoczonym w omawianym wyroku, uznaniowy charakter decyzji wyznaczającej siedzibę kancelarii nie może przejawiać ani dowolności, ani też wyłączości w przedmiocie oceny prawidłowego rozmiesz-

⁶ Wyrok NSA z dnia 21 stycznia 1999 r. II SA 1675/98 (Lex nr 46704).

⁷ Z uzasadnienia wyroku NSA z dnia 28 sierpnia 2001 r. II SA 1736/00 (Lex nr 53469).

⁸ Wyrok NSA z dnia 23 kwietnia 2001 r. II SA 1200/00 (Lex nr 54115).

⁹ Z uzasadnienia wyroku cyt. w przypisie 8.

czenia kancelarii notarialnych, a wydaną w tej mierze opinię jako jedynie wymóg formalny samorządu notarialnego z zastrzeżeniem wynikającym z § 2 art. 10 pr. o not.

Ograniczenie ustawodawcy do wyrażania opinii (§ 1 art. 10 cyt. ustawy) w znaczeniu dotychczas powszechnie przyjmowanym w orzecznictwie jest ograniczeniem ponad miarę kompetencji samorządu notarialnego. Zarazem nie może ono oznaczać przyznania organowi decyzyjnemu wyłączności kompetencyjnej ani też nakładania na Ministra Sprawiedliwości obowiązku „prawidłowego rozmieszczenia” siedzib kancelarii notarialnych bez współdziałania samorządu zawodowego. Przeciwnie w innych orzeczeniach znajdujemy wielokrotne odniesienia do „realizacji interesu publicznego przez samorząd notarialny” na gruncie przepisu art. 10 pr. o not.¹⁰ Właśnie interes publiczny w wyznaczaniu siedzib kancelarii notarialnych powinien stanowić istotne kryterium zapewnienia nie tylko ilościowych wymogów świadczenia usług notarialnych, ale także przeciwdziałania pauperyzacji funkcji publicznych notariatu wykonywanych w imieniu państwa i przez państwo notariatowi zleconych. Trzeba także mieć na uwadze przeciwdziałanie tzw. niezdrowej konkurencji między notariuszami przede wszystkim w zakresie obniżania jakościowego poziomu dokonywanych czynności notarialnych. Kryteria interesu publicznego powinny odnosić się do obu organów uczestniczących w postępowaniu administracyjnym w przedmiocie wyznaczania siedzib kancelarii. Nie powinno się bowiem ani preferować interesu partykularnego samorządu, ani też przeciwstawiać słusznych opinii samorządu dowolności oceny – bliżej nieokreślonego w danej sprawie interesu publicznego – zastrzeżonej wyłącznie dla kompetencji Ministra Sprawiedliwości. W każdym jednak razie nie można w pełni akceptować stanowiska orzecznictwa, iż zadośćuczynienie „wymogom formalnym” kandydata na notariusza jest wystarczającym kryterium podjęcia pozytywnej decyzji na podstawie art. 10 § 1 pr. o not.¹¹ Zapewnienie właściwego współdziałania obu instytucji w realizacji postanowień art. 10 pr. o not. powinno wytyczyć właściwy kierunek wyznaczania siedzib kancelarii notarialnych. Z pew-

¹⁰ Por. np. wyrok NSA z dnia 28 sierpnia 2001 r. cyt. w przypisie 7.

¹¹ Wyrok NSA z dnia 23 sierpnia 2001 r. cyt. w przypisie 8.

nością zaprzeczeniem takiego współdziałania jest akceptacja partykularnych kryteriów przejawiających się w praktyce przyjętej przez radę izby notarialnej, aby przy ocenie wyznaczenia siedziby kancelarii brać pod uwagę wyłącznie asesorów notarialnych z pominięciem wieloletnich notariuszy, wykonujących swój zawód poza miejscem swojego zamieszkania¹².

Ocena celowości omawianej współpracy a zarazem współodpowiedzialności przy wyznaczaniu siedziby kancelarii ujawnia w praktyce orzeczniczej sprzeczności co do wyznaczenia zakresu uprawnień samorządu notarialnego. Sąd Najwyższy niezmiennie podkreśla, iż rada izby notarialnej ma interes prawny w tym, aby siedziba kancelarii notariusza została wyznaczona w sposób pozwalający na prawidłowe spełnianie przez niego funkcji i to zarówno jego indywidualnego interesu, jak i interesu całej korporacji, a zwłaszcza osób korzystających z usług notariuszy (właściwe rozmieszczenie kancelarii)¹³. Natomiast w orzecznictwie administracyjnym interes ten w odniesieniu do samorządu zawodowego rozumiany jest wyłącznie jako realizacja „wymagań formalnych (procesowych)” ograniczonych do wymagań wydania niewiążącej opinii rady właściwej izby notarialnej jako strony postępowania administracyjnego (art. 28 k.p.a. w zw. z art. 10 § 1 i art. 35 pkt 1 pr. o not.). W szczególności opinia ta nie może mieć charakteru zgody izby notarialnej w rozumieniu art. 155 k.p.a. zarówno co do wyznaczenia siedziby kancelarii, jak i jej zmiany i wyznaczenia nowej siedziby¹⁴.

2. Związek i wzajemne relacje między notariuszem a jego kancelarią.

Niezależnie od wyznaczenia siedziby kancelarii jako miejscowości, w której funkcjonuje notariusz, kancelaria posiada także swój adres. Na to ostatnie znaczenie wskazuje art. 14 § 1 pr. o not., stosownie do którego notariusz jest obowiązany uruchomić kancelarię. Przepis art. 3 § 1 pr. o not. jednoznacznie wskazuje, że czynności notarialnych notariusz do-

¹² Wyrok NSA z dnia 28 sierpnia 2001 r. cyt. w przypisie 8.

¹³ Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 6 lutego 1996 r. III AZP 26/95 (OSNA-PiUS 1996, nr 12, poz. 164).

¹⁴ Wyrok NSA cyt. w przypisie 8.

konuje w kancelarii rozumianej jako adres kancelarii. Na takie samo znaczenie wskazuje art. 4 § 1 i 3 cyt. ustawy, który stanowi, że notariusz może prowadzić tylko jedną kancelarię bez względu na jej organizacyjną postać. Oznacza to, że notariusz nie może wykonywać swoich obowiązków zawodowych bez kancelarii (poza wyjątkami wskazanymi w art. 3 § 2 pr. o not., o czym niżej), tak jak kancelaria nie może funkcjonować bez notariusza.

Nie zawsze jednak sam ustawodawca przestrzega należytego określania kancelarii, odnosząc się do jej nazwy. Jaskrawym tego przykładem są przepisy art. 16 § 1 pkt 4 w zw. z art. 51 § 1 pkt. 4 pr. o not., według których Minister Sprawiedliwości odwołuje notariusza, jeżeli „notariusz został pozbawiony prawa prowadzenia kancelarii orzeczeniem sądu dyscyplinarnego”. Oczywiście jest, iż nie ma jakiegoś samoistnego „prawa prowadzenia kancelarii”. Orzeczenie sądu dyscyplinarnego może pozbawić notariusza prawa wykonywania zawodu, a konsekwencją takiej kary będzie odwołanie notariusza i pozbawienie go prowadzenia kancelarii w danej miejscowości. Kancelaria nie posiada bowiem żadnego samoistnego bytu prawnego w znaczeniu ustrojowym, na co nie zawsze zwraca się należyta uwaga¹⁵.

Ścisły związek i wzajemne relacje między notariuszem a jego kancelarią znajdują normatywny wyraz w przepisach art. 4 § 1 w zw. z art. 3 § 1 pr. o not. Zgodnie z tymi uregulowaniami „czynności notarialnych notariusz dokonuje w kancelarii notarialnej”. Trafne jest stwierdzenie, że uzasadnienie tych regulacji wskazuje na to, iż notariusz i jego kancelaria

¹⁵ Według art. 23 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2000 r. Nr 100, poz. 1086 ze zm.) „właściwe kancelarie notarialne przesyłają staroście odpisy aktów notarialnych”. Przecież nie czynią tego kancelarie tylko notariusze, co świadczy tylko o poziomie jurydycznym ustawodawcy. Zupełnym nieporozumieniem jest twierdzenie o „czynnościach kancelarii notarialnej” (rozdział 2 zarządzenia nr 4 Prezesa Krajowej Rady Notarialnej z dnia 8 listopada 2002 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania kancelarii notarialnej) wydane na podstawie art. 40 § 1 pkt 1 pr. o not. Nie można również „dokonywać oceny wyników wizytacji i lustracji kancelarii notarialnych” (§ 11 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 kwietnia 1991 r. w sprawie trybu wykonywania nadzoru nad działalnością notariuszy i organów samorządu notarialnego – Dz.U. Nr 42, poz. 188), ponieważ nadzór w tym wypadku obejmuje całokształt pracy zawodowej notariusza (art. 42 i nast. pr. o not. w zw. z § 1 ust. 1 oraz § 1 ust. 2 pkt 1 cyt. rozp. wyk.) wraz ze sposobem prowadzenia kancelarii.

to połączenie osoby uprawnionej do dokonywania określonego zawodu prawniczego z zestawem odpowiednich środków techniczno-organizacyjnych, których funkcjonowanie ma służyć notariuszowi do prawidłowego dokonywania czynności notarialnych. Notariusz wykonuje zawód indywidualnie (osobiście), nawet gdy kancelaria zorganizowana jest w postaci spółki cywilnej czy spółki partnerskiej, a zatem dokonuje czynności notarialnych za pomocą środków zorganizowanych w kancelarii notarialnej. Notariusz wraz z kancelarią tworzy organizacyjną całość, która gwarantuje jemu i jego pracownikom możliwość wykonywania czynności urzędowych oraz urzędowania w charakterze organu zaufania publicznego. Tej funkcji notariusz nie może wykonywać bez kancelarii czy poza kancelarią poza wyjątkami wskazanymi w art. 3 § 2 pr. o not., tak jak kancelaria notarialna nie może funkcjonować bez notariusza¹⁶.

3. Dokonywanie czynności notarialnych „w innym miejscu” (poza kancelarią)

Zgodnie z art. 3 § 2 pr. o not., czynność notarialna może być dokonana także w innym miejscu, „jeżeli przemawia za tym charakter czynności lub szczególne okoliczności”.

Literalne brzmienie wskazanego przepisu nie powinno wywoływać istotnych wątpliwości. Sformułowanie „w innym miejscu” oznacza, że czynność może być dokonana poza lokalem kancelarii jako adresem, ale w wyznaczonej siedzibie oraz poza siedzibą czyli w innej miejscowości, byleby „inne miejsce” znajdowało się na terytorium Polski. Poza granicami kraju analogiczne kompetencje uzyskują konsulowie¹⁷. Jednocześnie ustawodawca wskazuje podstawy dokonania czynności w „innym miejscu”, którymi są: charakter czynności oraz szczególne okoliczności. Okazuje się, iż nie tylko powstają wątpliwości co do konkretyzacji wskazanych podstaw dokonania czynności notarialnych poza kancelarią, ale także zupełnie odmiennie próbuje się kwalifikować charakter uregulowań objętych treścią § 1 oraz § 2 art. 3 pr. o not.

¹⁶ Wyrok SN z dnia 26 lutego 2004 r. III SZ 2/03 (OSNP 2004, nr 22, poz. 395).

¹⁷ M. P a z d a n, *Cudzoziemiec klientem polskiego notariusza*, Rejent 2001, nr 7-8, s. 72 i nast.; P. C z u b i k, *Regulacje uniemożliwiające dokonywanie czynności notarialnych przez notariuszy RP za granicą*, Rejent 2004, nr 8, s. 194 i nast.

Najbardziej skrajne i pozbawione podstaw prawnych jest stanowisko poszukujące możliwości określenia miejsca dokonania czynności notarialnej na podstawie umowy zawartej między notariuszem a klientem. Nie precyzując charakteru umowy o dokonanie czynności notarialnej, ogólnie stwierdza się, że istnieje między notariuszem a jego klientem stosunek umowny, w ramach którego „stronom przysługuje prawo do swobodnego kształtowania wzajemnych praw i obowiązków. Chodzi tu zwłaszcza o określenie czasu, a w pewnym stopniu również miejsca dokonania czynności”¹⁸. Traktując stosunek między klientem a notariuszem jako *sui generis* umowę o świadczenie usług, wyraża się następujące stanowisko: „W przypadku jednorazowego uzgodnienia zasad dokonania kilku czynności notarialnych, notariusze godzą się często na pobranie niższego wynagrodzenia. Stali klienci mogą też liczyć na większą elastyczność notariuszy przy określaniu czasu i miejsca dokonania czynności”¹⁹. I dalej: „Zabieganie przez notariuszy o klienta w takiej formie jest dopuszczalne. Wzmóżona troska notariusza o interesy osób, które stale czy choćby kilkakrotnie korzystają z jego usług, nie może jednak przejawiać się w lekceważeniu prawa i obowiązku zachowania bezstronności”²⁰. Twierdzenia takie może wyrażać tylko ten, kto zupełnie nie rozumie treści przepisu art. 3 pr. o not. albo celowo, dla głoszonej przez siebie tezy ignoruje uregulowania zawarte w § 2 art. 3 pr. o not. Nie ulega bowiem żadnej wątpliwości, że „miejsce dokonania czynności” w żadnej mierze nie może być poddane swobodnej regulacji umownej między notariuszem a stroną czynności notarialnej (klientem). Zupełnym nieporozumieniem jest twierdzenie, iż dopuszczalne jest „zabieganie przez notariuszy o klienta w formie większej elastyczności przy określaniu miejsca dokonania czynności”²¹. Pomijając swoistą autorską stylistykę wypowiedzi, bezdyskusyjna jest w tym zakresie treść art. 3 pr. o not. głosząca, że ustawodawca nie pozostawił stronom czynności żadnych możliwości kształtowania wyboru miejsca dokonania czynności notarialnej poza podstawami wskazanymi w tym przepisie prawa. Najkrótszą w tej mierze odpowiedzią

¹⁸ Tak zwłaszcza M.K. Kolański, *Odpowiedzialność cywilna notariusza*, Toruń 2005, s. 135.

¹⁹ Tamże, s. 140.

²⁰ Tamże, s. 141.

²¹ Por. przypisy nr 18-20.

jest trafny pogląd Sądu Najwyższego, według którego „zgoda stron i notariusza na dokonanie czynności notarialnej poza kancelarią, a także ich wygoda, nie są szczególnymi okolicznościami w rozumieniu art. 3 § 2 pr. o not.”²².

Niezbyt jasne jest także stwierdzenie, że „nakaz ustawowy przewidziany w art. 3 § 1 pr. o not. ma znaczenie dyrektywne. Cała istota zagadnienia polega na tym, aby obiektywnie i w interesie stron ocenić, na ile czynność może być dokonana poza kancelarią. Decyduje o tym nie tylko charakter czynności, ale również zasada sprawnej obsługi i zmniejszenie utrudnień, które mogą przy czynnościach notarialnych powstać. Chodzi również o wykazywanie przez notariusza gotowości zawodowej przypisanej mu w prawie o notariacie”²³.

Nie takie jest *ratio legis* art. 3 § 1 i 2 pr. o not. Poprzez normatywne uregulowanie siedziby kancelarii notarialnej oraz wskazanie na możliwości dokonania czynności notarialnej poza kancelarią, ustawodawca daje jednoznaczny wyraz nie tylko prawnego usytuowania kancelarii jako siedziby urzędowej notariusza, ale jednocześnie wskazuje na jego sytuację prawną jako osoby zaufania publicznego o statusie funkcjonariusza publicznego kompetentnego w zakresie wykonywania zleconych mu przez państwo zadań publicznych. Zadania te nie mogą być wykonywane w jakikolwiek sposób i trybie, a tym bardziej gdziekolwiek, ponieważ urzędowy charakter sporządzonych czynności notarialnych wymaga należytego i godnego ich miejsca.

Nie chodzi zatem o jakiegokolwiek „znaczenie dyrektywne” art. 3 pr. o not. ani tym bardziej o „zabieganie notariusza o klienta” czy też zupełnie kuriozalne odniesienie się do możliwości zawarcia umowy ze stroną czynności notarialnej w kwestii wyboru miejsca sporządzenia żądanej czynności. Nikt rozsądny nie podważa obecnie istoty funkcjonowania notariatu na gruncie rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 27 października 1933 r. – Prawo o notariacie co do zaspokojenia potrzeb obywateli na usługi notarialne czy też ograniczania dostępności swobodnego wyboru notariusza z uwagi na wyznaczone siedziby kancelarii. A przecież art. 18

²² Postanowienie SN z dnia 11 grudnia 2002 r. III DS 18/02 (OSNP 2004, nr 6, poz. 108).

²³ Tak R. S z t y k, *Odmowa dokonania czynności notarialnej*, Rejent 1991, nr 3, s. 79.

cyt. rozp. wyraźnie stanowił, iż „notariusz może mieć jedną kancelarię i tylko w swojej siedzibie urzędowej”. Ówczesny prawodawca do tego stopnia przywiązywał istotną wagę do siedziby urzędowej notariusza, że dokonanie przez niego czynności notarialnej poza jego siedzibą wymagało uzyskania każdorazowej zgody prezesa sądu okręgowego (§ 2 art. 18 cyt. rozp.). Nie trzeba przekonywać, iż dokonanie przez notariusza czynności poza kancelarią pozostawało pod całkowitą kontrolą państwa.

Granicą nie tyle swobody²⁴, co zakresu wyjątku od zasady wskazanej w § 1 art. 3 pr. o not. jest powaga i znaczenie czynności notarialnej podlegającej ocenie w odniesieniu do konkretnej sytuacji i stanu faktycznego oraz prawnego. Trudno sobie wyobrazić dokonanie czynności notarialnej w kasynie, sklepie, czy nawet w kancelarii pośrednictwa nieruchomości względnie u dewelopera, gdy chodzi o sam wybór takiego miejsca bez innych szczególnych okoliczności, jak np. obawa rychłej śmierci testatora znajdującego się w takim właśnie miejscu. Jednakże ta właśnie sytuacja będzie stanowić „szczególne okoliczności” w rozumieniu § 2 art. 3 pr. o not. a nie „wybór miejsca” co do sporządzenia testamentu notarialnego.

Urzędowy charakter czynności notarialnych w pełni uzasadnia bezpośrednio wskazanie przez ustawodawcę na miejsce sporządzenia czynności notarialnych, którym jest urzędowa siedziba kancelarii. Wskazany wyjątek od tej zasady podlega wykładni ścieśniającej, a w żadnej mierze ustawa nie przyznaje ani notariuszowi, a ani tym bardziej stronie czynności żadnego „prawa podmiotowego” odnośnie do oceny i skorzystania w swobodny sposób z wyboru innego miejsca sporządzenia danej czynności. W szczególności przepis § 2 art. 3 pr. o not. w niczym nie ogranicza swobody wyboru notariusza, jeżeli w jego ocenie brak jest podstaw do sporządzenia czynności w innym w innym miejscu. Notariusz nie ma bowiem swobody działalności w wyborze miejsca dokonania czynności notarialnej. Ocena „szczególnych okoliczności” nie może być dowolna ani też świadczyć o dyspozycyjności zawodowej notariusza, ponieważ nie oznacza „swobody korzystania” przez notariusza z możliwości dokonywania czynności poza kancelarią.

²⁴ A. Redelbach, *Prawo o notariacie. Komentarz*, Toruń 2002, s. 44.

4. Szczególne okoliczności jako podstawa dokonania czynności notarialnych w innym miejscu a zasada lojalności korporacyjnej

Podnoszona wielokrotnie w orzecznictwie konieczność ciągłego zwiększania dostępności usług notarialnych co do zasady łączona jest z realizacją ochrony interesu publicznego w rozmieszczaniu siedzib kancelarii notarialnych. Nie można jednak nie zauważyć, że w świetle kodeksu etyki zawodowej notariusza jednym z przejawów nieuczciwej konkurencji jest „dokonywanie czynności poza siedzibą własnej kancelarii z częstotliwością albo w warunkach, które wskazują na naruszenie zasady lojalności” (§ 26 pkt 7)²⁵. Mamy zatem do czynienia ze „zderzeniem” się dwóch wartości: jedna zmierza do „ciągłego” zwiększania ilości kancelarii notarialnych w imię ochrony interesu społecznego przejawiającego się w zaspokojeniu na usługi notarialne, co zmniejszy potrzebę dokonywania czynności notarialnych poza kancelarią; druga preferuje zasadę lojalności korporacyjnej, uznając naruszenie przepisu § 2 art. 3 pr. o not. jako delikt dyscyplinarny i naruszenie etyki zawodowej notariusza. Twierdzi się nawet, że treść § 26 pkt 7 k.e.z.n. przyznaje zasadzie lojalności korporacyjnej pierwszeństwo nad zasadą wolnego rynku usług notarialnych w celu zapewnienia szybkości i pewności dokonywanych czynności notarialnych oraz dowolnego (swobodnego) wyboru notariusza przez klienta²⁶. Podnosi się także, że coraz częstszej praktyce dokonywania czynności notarialnych poza kancelarią nie powinno stać na przeszkodzie prawo o notariacie. Konstruując „nową strategię funkcjonowania notariatu”, twierdzi się, iż nie znajduje już żadnego uzasadnienia kwalifikowanie pewnych zdarzeń jako „szczególnych okoliczności” w rozumieniu art. 3 § 2 pr. o not., uzasadniających dokonanie czynności notarialnych poza kancelarią. Zasadniczym motywem i podstawą dokonywania wskazanych czynności w „innym miejscu” powinno być „zaspokojenie potrzeb klienta”²⁷.

²⁵ Uchwała nr 19 Krajowej Rady Notarialnej z dnia 12 grudnia 1997 r. – Kodeks etyki zawodowej notariusza, KRN 1997, nr 19 ze zm.; cyt. dalej jako k.e.z.n.

²⁶ Okoliczności te podnoszone są najczęściej przez obwinionych notariuszy, przeciwko którym toczono jest postępowanie dyscyplinarne z powodu naruszenia art. 3 § 2 pr. o not.

²⁷ Tak zwłaszcza J. J a c y s z y n, *Notariat – czas na strategię*, Rejent 2006, nr 3, s. 161-162.

Według „nowej strategii” działania notariatu „nie ma nic dziwnego, że notariusze wychodzą poza kancelarię notarialną ze swoimi czynnościami, gdyż od ich elastyczności w dużej mierze zależy skala i rodzaj świadczonych usług. Narasta też potrzeba nowego podejścia do klientów, którzy coraz częściej poszukują odpowiedniej klasy prawników, czyniąc to w różny sposób, najczęściej jednak za pomocą mediów elektronicznych. Zaczyna się coraz wyraźniej kształtować rynek marketingu prawniczego. Nie ominie to też polskich notariuszy, którzy muszą postępować zgodnie z zasadą deontologii zawodowej, a jednocześnie odpowiadać na potrzeby swoich klientów. Jak do tej pory możliwości komunikowania się z nimi w kancelariach notarialnych były ograniczone, gdyż musiano przestrzegać zakazu reklamy w każdej postaci jako naruszającej zasady etyki zawodowej”²⁸. Prognoza obecnej sytuacji polskiego notariatu przejawia się w tym, że „czas wizyt klienta w kancelarii notarialnej powoli mija, trzeba pogodzić się z tym faktem i zaproponować inne formy dostosowane do realnych potrzeb gospodarczych”²⁹.

W każdym razie prognozy takiej nie zapowiada rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo o notariacie w wersji z dnia 7 sierpnia 2006 r. wraz z autopoprawką z dnia 13 listopada 2006 r. Są uzasadnione podstawy do twierdzenia, że możliwa nowelizacja prawa o notariacie w art. 2 § 1 w nowym brzmieniu postanowi, że „notariusz jest funkcjonariuszem publicznym”. W uzasadnieniu tej autopoprawki wskazuje się, iż „proponowana zmiana brzmienia art. 2 § 1 pr. o not. ma na celu wzmocnienie roli notariusza w obrocie prawnym i podkreślenie znaczenia wykonywanego przez niego zawodu. W świetle faktu, że czynności notarialne dokonywane przez notariusza mają charakter dokumentu urzędowego (art. 2 § 2 pr. o not.), a dokumenty urzędowe stanowią dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone (art. 244 § 1 k.p.c.), nie można uznać, że notariusz jest jedynie osobą zaufania publicznego. Pewność zatem obrotu prawnego wymaga zwiększenia roli notariusza poprzez zwiększenie jego pozycji jako funkcjonariusza publicznego”.

Z propozycją powyższej koncepcji koresponduje również nowe brzmienie art. 19 pr. o not., a zwłaszcza § 3 pkt 5 tegoż przepisu projektu, według

²⁸ Tamże, s. 162.

²⁹ Tamże.

którego notariusz nie może prowadzić działalności gospodarczej. Oznacza to zatem, że kancelaria notarialna funkcjonariusza publicznego wzmacnia charakter jego urzędowania właśnie w miejscu do tego przeznaczonym. Brak jest już obecnie jakiegokolwiek uzasadnienia dla twierdzenia, iż „czas wizyt klienta w kancelarii notarialnej powoli mija”. Wbrew takim twierdzeniom, to nie realne potrzeby gospodarcze klientów korzystających z usług notariuszy wyznaczać mają „dyspozycyjność” notariuszy, ale właśnie ich pozycja prawna jako funkcjonariusza publicznego wymaga zachowania określonego „dystansu” do obu stron czynności notarialnej, a nie ubiegania się o ilość sporządzonych czynności przez pryzmat zysku przedsiębiorcy pod pozorem dostępności świadczonych usług notarialnych.

Nie ma również żadnych podstaw prawnych do konstruowania jakiegokolwiek umowy między notariuszem a klientem w przedmiocie wyznaczenia innego miejsca sporządzenia czynności notarialnej. Możliwość dokonania czynności „w innym miejscu” wyznacza treść przepisu § 2 art. 3 pr. o not. a nie żadne postanowienie umowne. Co więcej, zawarcie takiej umowy świadczyłoby o podstawowym braku wiedzy notariusza o obowiązujących przepisach prawa oraz stanowiło podstawę odpowiedzialności dyscyplinarnej notariusza jako przewinienie zawodowe.

Wymóg zachowania szczególnych okoliczności jako uzasadnienia dla dokonania czynności notarialnej poza kancelarią nie ma nic wspólnego z preferowaniem zasady lojalności korporacyjnej. Obowiązek ten jest konsekwencją publicznej funkcji notariatu statuującej zasadę, że każda czynność notarialna powinna być dokonywana w kancelarii jako lokalu urzędowym notariusza³⁰. Taki też obowiązek przewidywał przepis art. 7 pr. o not. z 1951 r., która to ustawa organizację notariatu ograniczyła do państwowych biur notarialnych bez jakiegokolwiek reprezentacji zawodowej notariuszy w postaci samorządu notarialnego. Mimo takiego ograniczenia działania notariatu oraz całkowitego zakazu funkcjonowania jakiegokolwiek organizacji korporacyjnej notariuszy, przepis art. 7 § 1 cyt. ustawy stanowił, iż czynności notarialnych dokonywało się w kancelarii państwowego biura notarialnego. Wyjątek od tej zasady przewidywał dopiero § 2 art. 7 omawianej ustawy z 1951 r.

³⁰ Tak W. Natanson, *Prawo o notariacie*, Warszawa 1953, s. 40; M. Allerhand, *Prawo o notariacie. Komentarz*, Lwów 1934, s. 44.

5. Sposób ujawnienia szczególnych okoliczności dokonanej czynności notarialnej a obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej

Z reguły notariusze „obwinieni” z powodu bezpodstawnego dokonania czynności notarialnych poza kancelarią, a więc braku „szczególnych okoliczności” w rozumieniu art. 3 § 2 pr. o not., częstokroć powołują się na przepis art. 18 § 1 pr. o not. twierdząc, że ujawnienie w dokonanej czynności notarialnej konkretnych zdarzeń uzasadniających sporządzenie czynności poza kancelarią naruszałoby tajemnicę notarialną. Zgodnie z art. 18 § 1 pr. o not., notariusz jest obowiązany zachować w tajemnicy okoliczności sprawy, o których powziął wiadomość ze względu na wykonywane czynności notarialne. Tymi właśnie „okolicznościami sprawy” są „szczególne okoliczności” z art. 3 § 2 pr. o not.

Wprawdzie prawo o notariacie nie może szczegółowo określać, na czym polega ujawnienie tajemnicy zawodowej, jednak dla potrzeb odpowiedzialności karnej wskazuje się, iż za ujawnienie tajemnicy należy uznać udzielenie informacji ustnej lub pisemnej o wykonanej czynności oraz wydanie wypisów, odpisów i wyciągów osobom nieuprawnionym³¹. Szerzej rzecz ujmując, tajemnicą notarialną obejmuje się potrzebę zachowania „prywatności” osoby dokonującej czynności notarialnej³² bądź informacje przekazane poufnie między notariuszem a stronami czynności³³.

W pełni zrozumiałe jest, że notariusz jako osoba zaufania publicznego obowiązana jest zachować w tajemnicy okoliczności sprawy związane z wykonywaną czynnością notarialną. Chodzi zarówno o treść dokonanej czynności, jak i okoliczność, że czynność taka została sporządzona. Obowiązek zachowania tajemnicy odnosi się zarówno do sfery dokonanej czynności, jak i wiadomości mających charakter ściśle prywatny „nieujawniony” w treści dokonanej czynności, ale pozostający w związku ze sporządzoną czynnością. Tymczasem dokonanie czynności poza kance-

³¹ Por. K. Brocławik, *Prawnokarne aspekty ochrony tajemnicy osób świadczących pomoc prawną*, CzPK i NP 2000, nr 1, s. 201.

³² J. Florkowski, *Prawo do prywatności a obowiązki notariusza (kilka refleksji)*, Rejent 1999, nr 11, s. 140.

³³ A. Redelbach, *Ochrona tajemnicy zawodowej notariusza w świetle ustawy o ochronie danych osobowych*, Rejent 2001, nr 5, s. 159.

larią ze względu na „szczególne okoliczności” wskazuje, że okoliczności te są w pełni jawne o tyle, o ile notariusz ma obowiązek wskazać na konkretne zdarzenie uzasadniające sporządzenie danej czynności w innym miejscu. Wskazanie, że czynność notarialna została dokonana w szpitalu, jest sytuacją uzasadniającą „szczególne okoliczności”, podobnie jak w domu strony z uwagi na jej stan zdrowia, wymagania opieki osobistej itp., co nie jest ujawnieniem żadnej tajemnicy zawodowej, a wypełnieniem warunków uzasadniających zastosowanie art. 3 § 2 pr. o not.

Notarialne poświadczenie pozostawania przy życiu lub w innym określonym miejscu danej osoby nakłada wręcz na notariusza obowiązek przekonania się o tym fakcie poza kancelarią (art. 100 pr. o not.).

Zarówno „szczególne okoliczności” w rozumieniu art. 3 § 2 pr. o not., jak i dokonanie poświadczenia notarialnego „w określonym miejscu” w sytuacji wskazanej w art. 100 pr. o not. nie są objęte tajemnicą zawodową (art. 18 § 1 pr. o not.), a obowiązkiem zachowania wymogu formalnego prawa o notariacie dokonania czynności notarialnej poza kancelarią.

6. Ocena mocy dowodowej dokumentu notarialnego sporządzonego z naruszeniem art. 3 § 2 pr. o not.

Prawo o notariacie różnie określa miejsce sporządzenia czynności notarialnej jako wymóg formalny oceny mocy dowodowej danego dokumentu notarialnego. Zasadę dokonania czynności notarialnej w kancelarii przewiduje art. 3 § 1 pr. o not. Możliwość dokonania czynności także w innym miejscu dopuszcza § 2 art. 3 pr. o not. Szczególne wymagania co do zachowania wymogu formalnego aktu notarialnego przewiduje przepis art. 92 § 1 pkt 2 pr. o not. wskazując, że akt powinien zawierać miejsce jego sporządzenia. W poświadczeniu określenia miejsca pozostawania danej osoby poza kancelarią notariusz powinien przekonać się o tym fakcie (art. 100 zd. 1 *in fine* pr. o not.). W żadnej z wymienionych sytuacji ustawodawca nie przewidział sankcji niezachowania powyższych wymogów przy sporządzaniu powyższych czynności notarialnych. Pozostawił tę ocenę praktyce.

Dokonanie czynności notarialnej „w innym miejscu” oznacza zarówno to, że czynności dokonano poza adresem kancelarii, jak i poza jej siedzibą. Sformułowanie „w innym miejscu” może być przez notariusza skonkre-

tyzowane w ten sposób, że stwierdzi w dokumencie notarialnym określoną „lokalizację” sporządzonej czynności (np. w mieszkaniu przy ulicy..., w szpitalu... w siedzibie lokalu... niebędącego kancelarią). Zdarzają się jednak sytuacje, w których notariusz dokonanie czynności notarialnej „w innym miejscu” określi jako sporządzoną „poza siedzibą kancelarii”, nie wskazując ani innego adresu, ani nawet miejscowości³⁴. W tym ostatnim wypadku należałoby przyjąć, że notariusz w ogóle nie określił miejsca dokonania czynności. Minimum zachowania wymogu formalnego z art. 3 § 2 pr. o not. jest wskazanie „innego miejsca” niż adres kancelarii.

Dla oceny charakteru czynności jako dokumentu urzędowego (art. 2 § 2 pr. o not. w zw. z art. 244 § 1 k.p.c.) wystarczy, jeżeli notariusz określi to „inne miejsce” dokonania czynności przez wskazanie innego adresu lub innej miejscowości niebędącej siedzibą jego kancelarii, chociażby nie zachodziły ustawowe przesłanki wskazane w art. 3 § 2 pr. o not. Jeżeli natomiast notariusz ograniczy się do „innego miejsca” przez wskazanie jedynie, że czynność sporządzono „poza siedzibą kancelarii” bez jakiegokolwiek konkretyzacji tego miejsca, należy przyjąć, iż dokument notarialny nie czyni zadość przesłankom formalnym co do wymogu zachowania wskazania miejsca dokonania danej czynności notarialnej. Konsekwencją jest odmowa uznania takiej czynności jako dokumentu urzędowego.

7. Obowiązek odmowy dokonania czynności notarialnej sprzecznej z art. 32 pr. o not.

Na podstawie art. 81 pr. o not. notariusz odmawia dokonania czynności notarialnej sprzecznej z prawem. Mimo stosunkowo bogatego piśmiennictwa, a także orzecznictwa, sformułowanie „sprzeczne z prawem” zawarte w tym przepisie nadal budzi uzasadnione wątpliwości³⁵. Z pewnością notariuszowi nie wolno sporządzić czynności sprzecznej

³⁴ Por. A. Oleszko, *Obrót cywilnoprawny w praktyce notarialnej i wieczystoksięgowej*, Kraków 2003, s. 38 i nast.

³⁵ Zob. zwłaszcza E. Drozd, *O potrzebie zmian w prawie notarialnym*, Rejent 2001, nr 5, s. 26-42; E. Gniewek, *O uniwersalnej zasadzie przestrzegania prawa przez notariusza*, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, red. R. Szytk, Poznań-Kluczbork 1999, s. 45-60.

z prawem, niezależnie od tego co byłoby podstawą tej sprzeczności. Uzasadniona wydaje się koncepcja rozszerzającej wykładni art. 81 pr. o not.; chodzi w tym wypadku nie tylko o zakaz sporządzania nieważnej czynności prawnej, ale o to, że do odmowy wystarcza sama subiektywnie ujmowana możliwość wystąpienia takiej sankcji³⁶. Problem jednak w tym, że na gruncie art. 3 § 2 pr. o not. sama czynność notarialna jest dopuszczalna. Notariusz w ramach art. 3 § 2 pr. o not. nie ma potrzeby badania zgodności żądanej czynności notarialnej co do jej zgodności z prawem w rozumieniu art. 81 pr. o not. Gdyby miało dojść do dokonania czynności „w innym miejscu” (art. 3 § 2 pr. o not.), obowiązkiem notariusza jest dokonanie jedynie oceny okoliczności uzasadniających sporządzenie czynności poza kancelarią. Jeżeli w świetle oceny notariusza nie zachodzą przesłanki wskazane w art. 3 § 2 pr. o not., mimo takiego żądania stron czynności, obowiązkiem notariusza jest odmówić dokonania przedmiotowej czynności na podstawie tegoż przepisu prawa. Odmowa ta nie ma nic wspólnego z obowiązkiem wskazanym w art. 81 pr. o not. Mająca być sporządzona czynność notarialna jest bowiem zgodna z prawem, czyli nie zachodzą przesłanki z art. 81 pr. o not. Jedynie brak okoliczności związanych z dokonaniem czynności poza kancelarią uzasadnia odmowę jej sporządzenia na podstawie art. 3 § 2 pr. o not. Oznacza to, że odmowa dokonana na podstawie powyższego przepisu nie jest instytucją, która uruchamiałaby postępowanie przewidziane w przepisach art. 82-82 pr. o not. Gdyby zatem w ocenie strony stanowisko notariusza było nieuzasadnione w świetle art. 3 § 2 pr. o not. a odmowa dokonania czynności bezpodstawną, wówczas zainteresowany może w trybie skargowym kwestionować zachowanie notariusza w postępowaniu przed właściwą radą izby notarialnej w trybie art. 35 pkt 2 pr. o not. w ramach sprawowanego nadzoru korporacyjnego nad wykonywaniem obowiązków zawodowych notariuszy. Bezpodstawną odmową dokonania czynności może uzasadniać podjęcie w ramach art. 3 § 2 w zw. z art. 50 pr. o not. postępowania dyscyplinarnego. Dla podstaw tegoż postępowania wystarczy wykazać obwinionemu notariuszowi dopuszczenie się przewinienia

³⁶ Co do szczegółów zob. E. D r o z d, *Czynności notarialne z elementem zagranicznym w obrocie nieruchomościami (zagadnienia wybrane)*, [w:] *II Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, red. R. Szytk, Poznań-Kluczbork 1999, s. 27.

zawodowego, którego znamiona wyczerpuje także naruszenie art. 3 § 2 pr. o not. bez odnoszenia się do naruszenia prawa w rozumieniu art. 81 pr. o not.

8. Naruszenie art. 3 § 2 pr. o not. jako przewinienie zawodowe

W orzecznictwie dyscyplinarnym dokonywanie czynności notarialnych poza kancelarią z naruszeniem § 2 art. 3 pr. o not. traktowane jest jako przewinienie zawodowe w rozumieniu art. 50 pr. o not. Jako podstawę prawną wyroku skazującego notariusza oprócz art. 50 oraz z art. 51 § 1 pkt 1-4 pr. o not. wskazuje się także pkt 26 k.e.z.n. Stosownie do tego przepisu nieuczciwa konkurencja przejawia się „w dokonywaniu czynności poza siedzibą własnej kancelarii³⁷, z częstotliwością albo w warunkach, które wskazują na naruszenie zasady lojalności”. Oznacza to zatem, że w praktyce tegoż orzecznictwa dokonywanie czynności notarialnej niezgodnie z art. 3 § 2 pr. o not. nierozdzielnie łączy się z nieuczciwą konkurencją, która polega na „częstotliwości”³⁸ nagannego zachowania notariusza, które przejawia się w „naruszeniu zasady lojalności”. Nie jest jednak przewinieniem zawodowym oraz nieuczciwą konkurencją dokonywanie takich czynności, za które notariusz pobierał maksymalne stawki taksy notarialnej, co ma świadczyć, iż „w ten sposób nie przyciągał klientów znaczącą obniżką wynagrodzenia, a jedynie przekonaniem o najbardziej fachowej obsłudze”. Sądy dyscyplinarne jako okoliczności łagodzące przy wymiarze kary przyjmowały ustalenia, że „obwiniony notariusz postrzegany był wśród klientów jako osoba sprawna zawodowo i godna zaufania”. Mimo negatywnego motywu takiego zachowania, według oceny sądu dyscyplinarnego „obwiniony nie tylko spełniał wolnorynkowe wymagania klientów w zakresie miejsca dokonania czynności, ale i chętnie przystawał i oferował najbardziej korzystne wynagrodzenie, czym umożliwiał klientom oszczędności w kosztach czynności”.

³⁷ Treść zwrotu „poza siedzibą kancelarii” jest nieściśła, gdyż „poza kancelarią” (§ 2 art. 3 pr. o not.) oznacza również poza lokalem kancelarii w tej samej siedzibie.

³⁸ W praktyce chodzi o „długotrwałość” oraz „nadmierną ilość” dokonywanych czynności notarialnych poza kancelarią, np. w lokalu dewelopera, sklepie spożywczym, kancelarii pośrednika nieruchomości prowadzonej przez małżonka notariusza.

Trzeba przyznać, że jest to osobliwa ocena „okoliczności łagodzących” przewinienia zawodowego notariusza kwalifikującego się do postępowania dyscyplinarnego. W każdym razie bezdyskusyjne jest, że każdy ze wskazanych „motywów” wyroków orzekających określone kary dyscyplinarne pomija zupełnie dyspozycję przepisu art. 3 § 2 pr. o not.

Należy przede wszystkim przypomnieć trafne stanowisko Sądu Najwyższego, że organy samorządu notarialnego nie mają ustawowych kompetencji do określania rodzajów deliktów dyscyplinarnych i nie są uprawnione do stanowienia wytycznych (uchwał) w sprawie stosowania taksy za czynności notarialne (por. § 26 pkt 7 k.e.z.n.)³⁹. Nie mogą zatem postanawiać o wszczęciu postępowań dyscyplinarnych przeciwko notariuszom „praktykującym stałe i nagminne pobieranie rażąco niskich wynagrodzeń za dokonane czynności poza lokalem kancelarii”. Treść takich uchwał jest sprzeczna z prawem, gdyż odnosi się do takich działań notariuszy w sposób ogólny (abstrakcyjny), podczas gdy postępowanie dyscyplinarne ma indywidualny charakter. Ewentualna uchwała organu samorządu może odnosić się do „konkretnego notariusza i konkretnej sytuacji, nie zaś do nakładania obowiązków w celu podejmowania działań w ogólności”. Istotne jest stwierdzenie Sądu Najwyższego, że nieetyczne przejawy nieuczciwej konkurencji nie mogą być kwalifikowane jako delikty dyscyplinarne, gdyż regulacje takie nie znajdują uzasadnienia w przepisach prawa o notariacie⁴⁰. Wynika więc z tego, iż jako podstawy prawnej skazującego wyroku dyscyplinarnego nie powinno się wskazywać żadnego przepisu kodeksu etyki zawodowej notariuszy.

³⁹ Wyrok SN z dnia 26 lutego 2004 r., III SZ 2/03 (OSNP 2004, nr 22, poz. 359).

⁴⁰ Z uzasadnienia wyroku Sądu Najwyższego cyt. w przypisie 39.